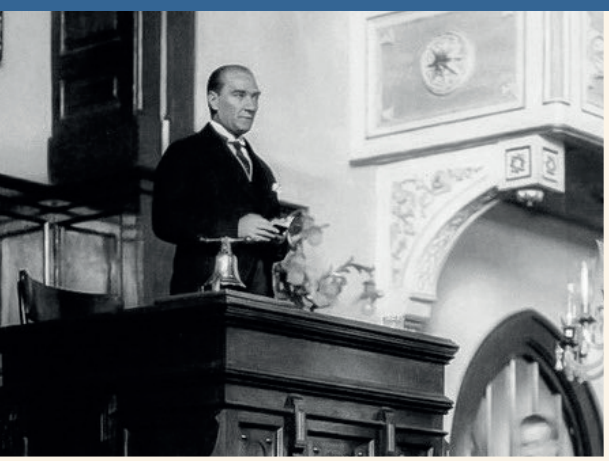
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

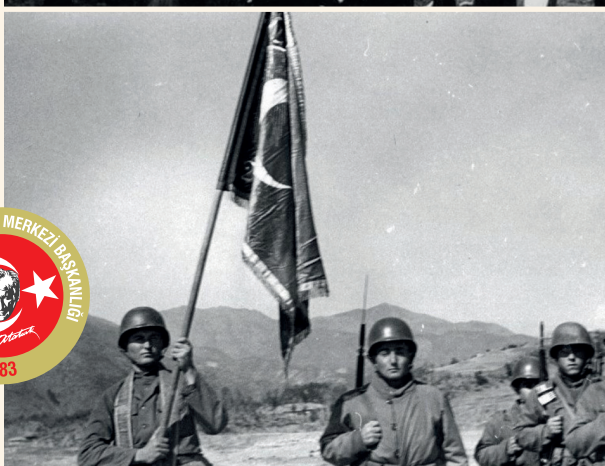
YENİ TÜRKİYE: TÜRKİYE CUMHURİYETİ

2

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI
1983

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ-II

Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti

KİTAP EDİTÖR KURULU

Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlgazi
Halil Bal ♦ Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin
Hatice Güzel Mumyakmaz

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Ankara ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 548

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II
Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti

Editörler
Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlgazi ♦ Halil Bal
Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin ♦ Hatice Güzel Mumyakmaz

İnceleyiciler
Ali Satan ♦ Mehmet Temel

Proje Yayın Koordinatörü
Selcan Koçaslan ♦ Aynur Yavuz Akengin

1. Baskı: Ankara 2023
Takım ISBN 978-975-17-5694-7
ISBN 978-975-17-5696-1

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Selen Kuyucu

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: atam.gov.tr
E-Mağaza Genel Ağ: emagaza-atam.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRLER VE BÖLÜM YAZARLARI XXIII

KISALTMALAR XXVI

TAKDİM 1

ÖN SÖZ 3

I. KISIM

ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938)

1. CUMHURİYETİN KURUCUSU ATATÜRK 9

1.1. Ailesi ve Öğrenim Yılları 9

1.2. Askerî Görevleri 11

1.3. Millî Mücadele Dönemi'ndeki Faaliyetleri 16

1.4. Devlet Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 23

2. ATATÜRK DÖNEMİ'NDE DEVLETLER 28

2.1. Avrupa Devletlerinde Rejim ve Sistemler (1923-1938, Seçili Ülke Örnekleri) 28

2.1.1. Liberal Yönetim Örnekleri (Fransa, Çekoslovakya, Polonya) 35

2.1.2. Yol Ayrımı: Macaristan ve Avusturya 45

2.1.3. Parlamentarizmden Örnekler (İngiltere, Belçika, İtalya) 51

2.1.4. İberik Yarımadası Ülkeleri (İspanya, Portekiz) 64

2.1.5. Almanya ve Nazizm 73

2.1.6. Baltık ve Nordik/İskandinav Ülkeleri 77
2.1.7. Farklı İki Model: İsviçre, Sovyet Rusya 81
2.1.8. Doğu Avrupa ve Balkanlar 85
2.2. Kapitalizmin Ekonomisi: Büyük Devletler 104
2.2.1. İlk On Yıl: 1920'ler 105
2.2.2. İkinci On Yıl: 1930'lar 109
3. CUMHURİYETİN İLANI VE İÇ SİYASİ GELİŞMELER 117
3.1. Cumhuriyetin İlanından Önce 117
3.1.1. Birinci Mecliste Muhalefet ve Meclisin Yenilenmesi (1920-1923) 117
3.1.1.1. Birinci Meclis İçinde Muhalefet 117
3.1.1.2. Seçim Kararı ve Meclisin Yenilenmesi 124
3.1.2. Müdafaa-i Hukuktan Halk Fırkasına (1918-1923) 127
3.1.2.1. Birinci Müdafaa-i Hukuk Dönemi (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920) 127
3.1.2.2. İkinci Müdafaa-i Hukuk Dönemi (23 Nisan 1920-11 Eylül 1923) 133
3.1.3. Cumhuriyet Rejimine Geçiş: Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923) 134
3.2. Cumhuriyetin İlanı ve 1920'li Yıllar (1923-1929) 137
3.2.1. Cumhuriyetin İlan Edilmesi (29 Ekim 1923) 137
3.2.2. Türk Siyasi Hayatında 150'likler 143
3.2.3. Hilafetin Kaldırılması ve 3 Mart 1924 Tarihli Diğer Kanunlar . 148
3.2.3.1. Evkaf Umum Müdürlüğünün Kurulması 158
3.2.3.1.1. Şeriye ve Evkaf Vekaleti 161

3.2.3.1.2. Evkaf Umum Müdürlüğünün Kurulması ve Sonrasındaki Gelişmeler....163

3.2.3.2. Diyanet İşleri Başkanlığının Kurulması....170

3.2.3.2.1. Atatürk Dönemi'nde Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkındaki Yasal Düzenlemeler....178

3.2.3.2.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkındaki Diğer Kanunlar.... 184

3.2.4. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (20 Nisan 1924) 186

3.2.5. Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Çok Partili Siyasal Yaşam Denemesi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası....191

3.2.6. Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükun Dönemi 195

3.2.6.1. Şeyh Sait İsyanı 195

3.2.6.2. Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de Suikast Girişimi 200

3.2.6.3. Takrir-i Sükun Dönemi'ndeki Diğer Gelişmeler (1925-1929) 202

3.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos-17 Kasım 1930)..... 204

3.3.1. Fırkanın Kuruluşu Öncesinde Ülkede Genel Durum 204

3.3.2. Fırkanın Kuruluşu.... 205

3.3.3. Fırkanın Faaliyetleri ve Kapatılması.... 209

3.4. Menemen Olayı (1930)....217

3.4.1. Menemen Olayının Gelişimi....217

3.4.2. Örfi İdarenin İlanı ve İnkılabı Koruma Kanunu'nun İlanı..... 223

3.4.3. Suçluların Divan-ı Harpte Yargılanmaları.... 225

3.5. Halk Fırkasının Kuruluşu ve Tek Parti Yönetiminin Oluşumu..... 230

3.6. Türk Ocakları (25 Mart 1912-10 Nisan 1931) 239

3.6.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu.... 239

3.6.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Ocaklarının Faaliyetleri 241
3.6.3. Türk Ocaklarının Kapatılması 246
3.7. Kadro Hareketi 251
3.7.1. Kadro Dergisinin Kuruluşu ve Amacı 251
3.7.2. Fikir ve Önerileri 253
3.7.3. Kadro Dergisinin Kapatılması 258
4. DÖNEMİN İKTİSADİ GELİŞMELERİ 261
4.1. Öncü Girişim: Türkiye İktisat Kongresi (Şubat-Mart 1923) ve Dokuz Umde (Nisan 1923) 261
4.1.1. Kongre Öncesi Gelişmeler 261
4.1.2. Kongrenin Toplanması ve Alınan Kararlar 263
4.1.3. Kongre Kararlarının Etkileri 270
4.1.4. Dokuz Umde 273
4.2. Atatürk Dönemi İktisat Politikaları 276
4.2.1. Cumhuriyet ve Finansal Darboğaz 277
4.2.2. Denk Bütçe, Hazinenin Birliği ve Mali Reformlar 280
4.2.3. Sanayi Toplumu Özlemi 286
4.2.4. 1930'lu Yıllarda Dünya Buhranı ve Finansal Yapı 288
4.2.5. Geçiş Evresi ve Mali Yapı 290
4.3. Sanayi, Bankacılık ve Tarımda Gelişmeler 293
4.3.1. Teşvik-i Sanayi Kanunu 293
4.3.2. Bankaların Kurulması 297
4.3.3. Topraklandırma Kanunu ve Zirai Krediler 304
4.4. Devletçilik ve Planlı Sanayileşme 309
4.4.1. Devletçilik Düşüncesi 309

4.4.2. 1929 Büyük Buhran Sonrası Devletçiliğe Geçiş Süreci: Yeni Yaklaşımlar 310

4.4.3. Atatürk ve İktisadi Devletçilik Politikaları 312

4.4.4. Devletçilik Uygulamaları ve Planlı Sanayileşmeye Geçiş 322

5. HUKUK ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR 328

5.1. Millî Mücadele Dönemi ve Lozan 328

5.2. Tadil-i Kavanin Komisyonları (1923) 334

5.3. Adliye Vekaleti 337

5.4. Tadil-i Kavanin Komisyonları (1924) 340

5.5. İsviçre Medeni Kanunu'nun Benimsenmesi 343

5.6. Kabotaj Kanunu 350

5.6.1. Yeni Ülkü: Millî İktisat ve Millî Denizcilik 350

5.6.2. Kabotajdan Önce 354

5.6.3. Kabotaj Yasası 361

5.7. Mülki İdari Teşkilatındaki Değişiklik ve Düzenlemeler 365

5.7.1. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu: Mülki İdarede Geçiş Dönemi .. 373

5.7.2. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Mülki İdare 375

6. EĞİTİM VE KÜLTÜRDE YAPILAN İNKILAPLAR 378

6.1. Eğitim 378

6.1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu 378

6.1.2. Yabancı Okullar 383

6.1.3. Harf İnkılabı 385

6.1.4. Millet Mektepleri 398

6.1.5. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu 403

6.1.6. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu 409

6.1.7. Üniversite Reformu....416
6.1.8. Köy Öğretmeni Yetiştirme....418
6.2. Arşivcilik ve Tasnif Faaliyetleri....421
6.3. Arkeoloji ve Müzecilik Politikaları....430
6.4. Ulus Devlet, Ulus ve Ulusçuluk....443
6.4.1. Teoride Ulus ve Ulusçuluk....443
6.4.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Doğuşu....446
6.4.3. Cumhuriyetin Kuruluşunda Ulus Devlet ve Türk Milleti....447
6.5. Halkçılık....451
6.6. Halkevleri....457
6.7. Atatürk Dönemi'nde Basın....467
6.8. Atatürk Döneminde Güzel Sanatlar....474
6.8.1. Sahne Sanatları ve Sinema....477
6.8.2. Müzik....481
6.8.3. Diğer Sanat Dalları (Resim, Heykel, Mimari, Seramik)....485
7. TOPLUMSAL ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR....489
7.1. Kılık Kıyafette Değişim ve Şapka Kanunu....489
7.2. Tekke-Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925)....501
7.3. Takvim, Saat, Rakam ve Ölçülerde Değişim....507
7.4. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934)....511
7.4.1. Lakap ve Unvanların Kaldırılması (26 Kasım 1934)....514
7.4.2. Soyadı Nizamnamesi (24 Aralık 1934)....515
7.5. Kadın Haklarının Gelişimi....517

7.5.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türk Toplumunda Kadın Hakları 517

7.5.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Hakları 519

7.6. Türk Parlamenterizminde Kadın Temsiliyeti (1935-1960)..... 527

7.6.1. Cumhuriyet Halk Fırkası Dönemi'nde Kadın Milletvekilleri..... 529

7.6.2. Demokrat Parti Döneminde Kadın Milletvekilleri..... 536

7.7. Türkiye'nin Nüfus Politikaları (1923-1938)..... 542

7.8. Halk Sağlığı Alanında Yapılan Çalışmalar..... 553

7.8.1. Sıhhat ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletinin Kuruluşu 553

7.8.2. Sağlık Politikaları ve Bütçeden Ayrılan Pay 555

7.8.3. Sağlıkla İlgili Kanun, Personel ve Hizmetler 560

7.8.4. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele 565

7.8.5. Hıfzısıhha Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Aşılama Hizmetleri..... 576

8. TÜRK ÇAĞDAŞLAŞMASI 578

8.1. İnkılap ve İnkılapçılık..... 578

8.2. Türk Devrimine Yön Veren İlke: Laiklik..... 585

8.2.1. Laiklik 586

8.2.2. İslam'da/Türkiye'de Din ve Devlet İlişkisi 590

8.2.3. Laikliğin Kabulü ve Uygulamaları..... 592

8.3. Atatürk'ün Barışçıl Politikası: "Yurtta Sulh Cihanda Sulh"..... 600

9. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 610

9.1. Yeni Cumhuriyetin Dış Politikasının Temelleri: Amaç, Strateji ve Araçlar 610

9.1.1. Kurtuluş Savaşı Sırasında Dış Politikanın Oluşumu (1919-1923) 611

9.1.1.1. Varolma Amacının Kurgulanması Peşinde 611

9.1.1.2. Kurtuluş Savaşı'nda Dış Politika Amaçları: Misak-ı Millî 614

9.1.1.3. Kurtuluş Savaşı'nda İzlenen Stratejiler ve Kullanılan Araçlar 616

9.1.2. Kurtuluş Savaşı Sonrasında Dış Politikanın Bu Temeller Üzerinde Olgunlaşması (1923-1938) 623

9.1.2.1. İlke ve Amaçlar..... 623

9.1.2.1.1. Gerçekçi Bir Güvenlik Arayışı 624

9.1.2.1.2. Mevcut Durumu Koruma Anlayışı..... 626

9.1.2.1.3. Genel Anlamda Bir "Batıcılık" Politikası 627

9.1.2.2. Strateji ve Araçlar..... 628

9.1.2.3. Uygulama 630

9.1.2.3.1. Genel Tercihler..... 630

9.1.2.3.2. Komşular ile İlişkilere Kuşbakışı.....631

9.2. Atatürk Döneminde Yabancı Diplomatlar 633

9.2.1. Atatürk ve Diplomasi 633

9.2.2. Atatürk ve Türk Diplomatları 638

9.2.3. Atatürk ve Yabancı Diplomatlar 642

9.2.3.1. Fransız Büyükelçisi Albert Sarraut..... 642

9.2.3.2. Fransız Büyükelçisi Comte Charles de Chambrun..... 644

9.2.3.3. Amerikan Büyükelçisi Joseph Grew 646

9.2.3.4. Amerikan Büyükelçi Charles H. Sherrill..... 648

9.3. Musul Meselesi ve 1926 Ankara Antlaşması..... 649

9.3.1. Lozan Konferansı'nda Musul Meselesi 649

9.3.2. Haliç (İstanbul) Konferansı'nda Musul Meselesi..... 657

9.3.3. Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti)'da Musul Meselesi..... 660

9.3.4. Ankara Görüşmeleri ve Musul Meselesinin Çözüme Kavuşturulması 664

9.4. Mübadele, Etabli ve Batı Trakya Meselesi..... 669

9.4.1. Kurtuluş Savaşı'nın Sonunda Göç ve Göçmenler..... 669

9.4.2. Lozan'da Mübadele 671

9.4.3. Mübadele Sözleşmesi ve Mübadele Vekâleti 674

9.4.4. Etabli Sorunu..... 682

9.4.5. Batı Trakya Sorunu 684

9.5. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi..... 685

9.6. Balkan Antantı 699

9.7. Orta Doğu'da Bölgesel Barış ve Güvenlik İçin Model Arayışı: Sadabad Paktı 704

9.8. Montrö Boğazlar Konferansı ve Sözleşmesi (1936)..... 712

9.9. Ege ve Akdeniz'deki Gelişmeler..... 721

9.9.1. Rodos ve Oniki Ada'da Deprem ve Türkiye 726

9.9.2. İtalya-Habeşistan Savaşı ve Akdeniz'de Muhtemel Savaş Tehlikesi..... 727

9.9.3. Montrö Boğazlar Sözleşmesi Süreci 729

9.9.4. Yunanistan'ın Ulusal Kara Suları Sınırını 3 Milden 6 Mile Genişletmesi 730

9.10. Sancak (Hatay) Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Hatay'ın Anavatana İltihakı..... 733

9.10.1. Lozan Antlaşması ve Sonrasında Hatay..... 736

9.10.2. Hatay'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Anavatana İltihakı 743

10. ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI, VEFATI VE CENAZE TÖRENİ .. 747

10.1. Atatürk'ün Hastalığı ve Vefatı 747

10.2. Cenaze Töreni 749

10.3. Anıtkabir'in İnşası 752

11. ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI ESERLER..... 769

11.1. Askerlik Mesleğine Dair Yazdıkları..... 770

11.2. Nutuk..... 777

11.3. Vatandaş İçin Medeni Bilgiler..... 783

11.4. Geometri..... 786

11.5. Günlükler, Hatıralar ve Raporlar 788

II. KISIM

II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE (1939-1945)

1. II. DÜNYA SAVAŞI 796

1.1. Avrupa'da Savaşın Başlaması..... 801

1.2. Savaşın Dünya Savaşı'na Dönüşmesi 810

2. İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER 819

2.1. Savaşa Hazırlık Süreci 819

2.1.1. Millî Savunma Ekonomisi..... 820

2.1.2. Türkiye'nin Kurucu Önderlerinin İkinci Dünya Savaşı Öngörüsü 822

2.1.3. Almanya'da Hitler'in İktidara Gelişi..... 823

2.1.4. Savaş Başlarken Türkiye..... 826

2.2. Siyasi Süreç: Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi 831

2.3. İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinde İç Politika (İçişleri Politikaları) 841

2.3.1. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Dönemi İç Gelişmeler ve Siyaset (1939-1945) 841
2.4. Turancılık Davası 853
2.4.1. "En Büyük Tehlike" Broşürü 855
2.4.2. Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası 857
2.4.3. Turancılık Davası 860
2.4.3.1. Gözaltı ve Tutuklamalar 860
2.4.3.2. Dava Süreci 862
2.5. Savaş Yıllarında Basın 865
2.5.1. Basın İktidar İlişkileri ve Basın Alanında Yapılan Düzenlemeler 866
2.5.2. Gazeteler ve Gazeteciler 870
2.5.3. Gazetelerin Genel Durumu 875
2.5.4. Haber Kaynakları 879
3. SAVAŞ DÖNEMİ EKONOMİK SORUNLAR VE ALINAN TEDBİRLER 881
4. SANAT, KÜLTÜR VE EĞİTİM 897
4.1. Sanat 899
4.2. Eğitim ve Kültür 901
4.2.1. Hasan Ali Yücel ve Hümanizm Hareketi 903
4.2.2. Köy Enstitüleri 905
5. SAVAŞIN BAŞLAMASI VE TÜRKİYE 913
5.1. Balkanlarda İtalyan ve Alman Faaliyetleri ve Türkiye 918
5.1.1. İtalya'nın Arnavutluk ve Yunanistan'a Saldırması Üzerine Türkiye'nin Tutumu 918

5.1.2. Almanların Balkanlarda Yayılması ve Türkiye'nin Tutumu 919

5.2. Almanya'nın Sovyetlere Saldırması ve Türkiye'nin Tutumu 925

5.3. Krom Sorunu..... 927

5.4. Amerika'nın Savaşa Girmesi ve Türkiye Üzerinde Baskının Artması 928

5.5. Müttefiklerin Türkiye'yi Savaşa Sokmaya Yönelik Diplomatik Görüşmeleri 929

5.6. Türk-Amerikan ve İngiliz İlişkilerinin Kopma Noktasına Gelmesi 937

5.7. Türkiye'nin Almanya'ya Krom Satışını Durdurması ve Diplomatik İlişkilerini Kesmesi..... 938

5.8. Yalta Konferansı ve Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı 939

5.9. Türkiye'nin San Francisco Toplantısına Katılması..... 941

5.10. Potsdam Konferansı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi 944

III. KISIM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE:ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE DP İKTİDARI (1945-1960)

1. SOĞUK SAVAŞIN KÖKENLERİ, BAŞLANGICI VE ERKEN DÖNEMİ..... 947

1.1. II. Dünya Savaşı'nda Müttefikler-SSCB İş birliği: Avrupa'nın Bölünmesine Giden Yol..... 947

1.2. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'yı Nüfuz Bölgesine Dönüştürmesi..... 949

1.3. Soğuk Savaş Şekilleniyor: ABD'nin SSCB Karşıtlığına Yönelmesi 951

1.4. Berlin Ablukası ve Hava Köprüsü (24 Haziran 1948-11 Mayıs 1949)..... 955

1.5. Federal Almanya'nın Kuruluşu..... 956

1.6. Batı Savunmasının Düzenlenmesi: NATO'nun Kuruluşu ve Federal Almanya'nın Üyeliği..... 957

1.7. Çin'de Komünist Zaferi ve Kore Savaşı 958

1.8. Propaganda Savaşı 960

1.9. Başlangıçtan Olağanlaşmaya 961

2. TÜRKİYE- SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ (1938-1960) 963

2.1. TBMM ile Sovyetler Birliği İlişkileri..... 963

2.2. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması..... 965

2.3. Montreux Sözleşmesi Esnasında Sovyetlerin Tavrı 967

2.4. İkinci Dünya Savaşı-Türkiye'nin Denge Politikası 968

2.5. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın Sonu..... 980

2.6. Menderes Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri..... 985

3. İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1938-1950)..... 990

3.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1939-1945)..... 990

3.1.1. Türk-Amerikan Askerî ve Ekonomik İlişkileri..... 990

3.1.2. Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabalarında Amerikan Politikası 993

3.1.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Boğazları ve ABD..... 995

3.2. Soğuk Savaş Başlangıcında Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1947) 999

3.2.1. Sarper-Molotov Görüşmesi ve Türkiye'nin Destek Arayışları... 999

3.2.2. Potsdam Konferansı ve Sonrasında Türk Boğazları: Ankara'nın Tepkisi ve ABD'nin Yaklaşımı 1002

3.2.3. Truman Doktrini'nin İlanına Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri: Soğuk Savaş'ın İlk Belirtileri, Missouri Zırhlısı'nın İstanbul'a Gelişi ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları 1005

3.3. Truman Doktrini'nin İlanı Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1950) 1010

3.3.1. Truman Doktrini ve Türkiye'ye Yardım Antlaşması 1010

3.3.2. Marshall Planı ve Türkiye 1016

3.3.3. İnönü Dönemi'nde Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Arayışları 1020

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1950-1960) 1026

4.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi 1026

4.2. Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Süreci 1027

4.3. Askerî İlişkiler 1030

4.4. Ekonomik İlişkiler 1034

4.5. Türkiye'nin Bağdat Paktı Üyeliği 1039

4.6. Jüpiter Füzelerinin İzmir'e Yerleştirilmesi 1042

4.7. 27 Mayıs 1960 Darbesinde ABD'nin Rolü 1046

5. TÜRKİYE'NİN ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİ 1048

5.1. Dış Gelişmeler ve Etkileri 1048

5.1.1. İki Savaş Arası Dönem 1048

5.1.2. Türkiye'nin 1945'e Kadar Almanya veya Batılı Devletler Yanında Savaşa Katılmaması 1049

5.1.3. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Savaş Sonundaki Talepleri ... 1051

5.1.4. San Francisco Konferansı ve Türkiye'nin Yönü 1052

5.2. İç Gelişmeler ve Etkileri 1053

5.2.1. Türkiye'nin Savaşa Girmemesi Fakat Savaştan Etkilenmesi 1053

5.2.2. 1942 Seçim Yasası, Yapılan Milletvekili Genel ve Ara Seçimleri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Konuşması 1054

5.2.3. Topraksız Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir .. 1055

5.2.4. Demokrat Partinin Kuruluşu 1056

5.2.5. 1946 Seçim Kanunu ve Millî Kalkınma Partisi 1057

5.2.6. 1946 Seçimleri 1058

6. DEVALÜASYON: İKTİSADİ YANSIMALARIYLA 7 EYLÜL KARARLARI 1060

6.1. İktisadi Gelişmeler: 7 Eylül 1946 Kararları 1060

6.2. 7 Eylül Kararları: Gerekçeleri ve Alınan Tedbirler 1062

7. IMF VE DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLER 1068

7.1. IMF ve Dünya Bankası'nın Kuruluş Süreçleri, Yapıları ve Görevleri 1068

7.2. Türkiye -IMF İlişkileri..... 1077

7.3. Türkiye-Dünya Bankası İlişkileri 1082

7.4. Dünya Bankası ve IMF'ye Yönelik Eleştiriler 1084

8. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE SOSYOEKONOMİK POLİTİKALAR..... 1088

8.1. Tarım, Ticaret, Sanayi ve İmar Faaliyetleri 1088

8.1.1. Tarım Politikası 1088

8.1.1.1. Tarım Teşkilatı ile Tarımsal Eğitim ve Araştırma Faaliyetleri 1088

8.1.1.2. Tarımsal Kredi, Üretim ve Pazarlamaya Yönelik Çalışmalar 1092
8.1.2. Ticaret 1097
8.1.3. Sanayi 1102
8.1.4. İmar Faaliyetleri 1109
8.2. Dış Borçlar 1116
9. 4 AĞUSTOS (1958) KARARLARI 1123
9.1. 4 Ağustos Kararlarını Hazırlayan Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler 1123
9.2. 4 Ağustos Kararları ve Etkileri 1127
10. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE GÖÇLER 1132
10.1. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1134
10.2. Yugoslavya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1137
10.3. Diğer Ülkelerden Türkiye'ye Yapılan Göçler 1142
11. İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER 1145
11.1. Demokrat Partinin İktidara Gelişi 1146
11.2. Dönemin Siyasi Gelişmeleri 1150
11.2.1. Milletvekili Genel Seçimleri ve Sonuçları 1153
11.2.2. Siyasi Çekişmelerin Mülki İdare Taksimatına Yansıması 1158
11.3. İktidar-Muhalefet İlişkileri 1161
11.3.1. Millî Muhalefet ve Vatan Cephesi Girişimleri 1167
11.3.2. Öncesi ve Sonrasında Yaşanan Olaylar ile Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanunu 1170
11.4. Devlet-Toplum İlişkileri 1181

12. DIŞ POLİTİKA VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ GELİŞMELER 1186

12.1. Birleşmiş Milletlerin Kuruluşu ve Türkiye'nin Üye Olması 1186

12.1.1. BM'nin Kuruluşuna Giden Yol 1186

12.1.1.1. Uluslararası Örgüt Fikri ve BM'nin Öncüleri 1186

12.1.1.2. Atlantik Bildirisi 1187

12.1.1.3. Birleşmiş Milletler Bildirisi 1188

12.1.1.4. Moskova ve Tahran Konferansları 1188

12.1.1.5. Dumbarton Oaks Konferansı 1189

12.2. Türkiye'nin BM'ye Kurucu Üye Olarak Katılması 1193

13. TÜRKİYE'NİN KORE SAVAŞI'NA KATILMASI VE ULUSLARARASI ETKİLERİ 1198

13.1. Kore Savaşı'na Giden Süreç (1945-1950) 1199

13.2. Kore Savaşı Dönemi'nde Türk Dış Politikası (1950-1953) 1201

13.3. Türk Askerinin Kore Savaşı'na Katılması ve Uluslararası Etkileri 1203

14. TÜRKİYE'NİN SAVAŞ SONRASI DİPLOMASİ MÜCADELESİ: GÜVENLİK ARAYIŞLARI VE NATO'YA GİRİŞİ (1950-1952) 1209

14.1. Türkiye'nin NATO Üyeliğine Yönelik Kampanyası (1950-1951) .. 1210

14.2. Türkiye'nin Orta Doğu Savunma Planlarına Katılması ve NATO'ya Üye Olması (1951-1952) 1217

15. TÜRKİYE'NİN KIBRIS SİYASETİ VE 6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI 1231

15.1. Londra Konferansı ve Fırtınadan Önceki Sessizlik Devresi 1236

15.2. İstanbul'da Olayların Başlaması 1241

15.3. Olayların Yatışması ve Normalleşme Çalışmaları 1245

15.4. Hasar ve Zararın Tespiti ve Komisyon Kurulması 1250

15.5. Yargılamaların Başlaması ve 6/7 Eylül Olayları.....1252

16. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI BALKANLARDA İŞBİRLİĞİ MODELİ: BALKAN PAKTI VE TÜRKİYE..... 1257

16.1. Paktın Kurulmasının Nedenleri ve İş birliğine Giden Süreç..... 1258

16.2. Balkan Paktı'nın İmzalanması ve İçeriği..... 1263

16.3. Paktın Sonuçları Bakımından Değerlendirilmesi..... 1265

17. BAĞDAT PAKTI 1268

17.1. Orta Doğu Komutanlığı..... 1268

17.2. Orta Doğu Savunma Örgütü..... 1270

17.3. J. Foster Dulles'in Orta Doğu Ziyareti..... 1272

17.4. Kuzey Seddi Projesi 1275

17.5. Türkiye-Pakistan Antlaşması 1276

17.6. Bağdat Paktı'nın Kuruluşu..... 1278

17.6.1. Türkiye-Irak Antlaşması..... 1279

17.6.2. Pakta Katılımlar 1283

17.6.3. Bağdat Paktı Konseyi Toplantıları 1285

17.6.4. Bağdat Paktı'na Karşı Arap Ülkelerinin Tepkileri..... 1289

17.6.5. Bağdat Paktı'na Batılı Devletlerin Bakış Açısı 1293

17.6.6. Irak'taki 1958 Darbesi ve Paktın Sona Ermesi 1295

18. SÜVEYŞ KRİZİ..... 1298

19. 1957 TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ 1311

19.1. Türkiye-Suriye Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi 1311

19.2. Krizin Birleşmiş Milletlerde Görüşülmesi 1321

19.3. Krizin Sona Ermesi.....1322

20. MERKEZÎ ANTLAŞMA TEŞKİLATI (CENTO)..... 1326

20.1. Kuruluşu.....1326

20.2. Merkezî Antlaşma Teşkilatının Yapısı ve Faaliyetleri.....1328

20.2.1. Teşkilatın Yapısı.....1328

20.2.2. Faaliyetleri.....1331

20.3. Kalkınma İçin Bölgesel İş birliği Teşkilatı (RCD) ve Teşkilatın Yapısı.....1334

20.4. Merkezî Antlaşma Teşkilatı (CENTO)'nın Dağılması.....1337

21. EĞİTİM (1946-1960)..... 1341

21.1. Eğitim.....1341

21.1.1. İnönü Dönemi'nin İkinci Safhası.....1341

21.1.2. Demokrat Parti Dönemi.....1345

21.1.2.1. Demokrat Parti'nin Din Eğitimi Politikası ve Uygulaması...1345

21.1.2.2. İlköğretim Politikası.....1347

21.1.2.3. Amerikalı Uzmanların Şekillendirdiği Eğitim.....1347

21.1.2.4. Yükseköğretim.....1350

21.1.2.4.1. Yüksek Öğretmen Okulları.....1352

22. SANAT (1946-1960)..... 1355

22.1. Sahne Sanatları (Tiyatro- Opera- Bale).....1355

22.2. Diğer Sanat Dalları.....1361

23. BASIN (1945-1960)..... 1364

23.1. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Basın.....1365

23.2. Demokrat Parti Dönemi'nde Basına Yönelik Düzenlemeler.....1367

23.3. Haber ve Gazetecilik Alanındaki Gelişmeler.....1374

SONUÇ..... 1380

KAYNAKÇA 1386

EKLER (HARİTALAR) 1567

CİLT EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Neşe Özden ♦ Prof. Dr. Yasemin Doğaner
Prof. Dr. Abdullah İlgazi ♦ Prof. Dr. Ömer Osman Umar
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz

CİLT YAZARLARI

Prof. Dr. Abdullah İlgazi
Prof. Dr. Ali Engin Oba
Prof. Dr. Ayten Sezer Arığ
Prof. Dr. Behçet Yeşilbursa
Prof. Dr. Bilsay Kuruç
Prof. Dr. Bünyamin Ayhan
Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı
Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu
Prof. Dr. Hakan Uzun
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Prof. Dr. İlter Turan
Prof. Dr. Kemal Arı
Prof. Dr. M. Ulvi Keser
Prof. Dr. Mehmet Karayaman
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Prof. Dr. Mustafa Ergün
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Neşe Özden
Prof. Dr. Ömer Osman Umar
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Ramazan Erdağ
Prof. Dr. Serap Tabak
Prof. Dr. Serdar Sarısır
Prof. Dr. Tahir Kodal
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan
Prof. Dr. Uğur Ünal
Prof. Dr. Yalçın Sarıkaya
Prof. Dr. Yasemin Doğaner
Prof. Dr. Yüksel Özgen
Prof. Dr. Zafer Toprak
Prof. Dr. Zehra Aslan
Prof. Dr. Zeki Çevik
Doç. Dr. Ayşe Yanardağ
Doç. Dr. Efe Sıvış
Doç. Dr. Fahri Seker
Doç. Dr. Ferdi Çelikay
Doç. Dr. Hasan Cicioğlu
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Doç. Dr. Muhittin Demiray
Doç. Dr. Nadir Yurtoğlu
Doç. Dr. Nasrullah Uzman
Doç. Dr. Nuri Karakaş
Doç. Dr. Olcay Özkaya
Doç. Dr. Sema Yılmaz Genç
Doç. Dr. Semra Boğa
Doç. Dr. Tolga Bozkurt
Doç. Dr. Turgay Murat
Doç. Dr. Volkan Payaslı
Doç. Dr. Yunus Pustu

Dr. Öğr. Üyesi Hülya Öztekin
Dr. Öğr. Üyesi Nezihe Selcen Korkmazcan
Dr. Nazif Öztürk
Dr. Öğr. Üyesi Naim Sönmez
Dr. Öğr. Üyesi Tunç Boran

yadını yazmakla görevli memurların telaffuz ve yazım hatalarından kaynaklanması muhtemeldir.[2060]

7.5. Kadın Haklarının Gelişimi

7.5.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türk Toplumunda Kadın Hakları

İslamiyet öncesinde Türk toplumunda kadın, sosyal ve ekonomik hayatın içinde var olmuş, Türk mitolojisinde Tanrıya yakın olarak tasvir edilmiştir.[2061] Şölenlerde, kurultaylarda, ayinlerde harp ve sulh meclislerinde hatun hakanla birlikte oturmuş, hatunlara ait şehirler yapılmış, kadınlar kale muhafızı, vali, sefir olabilmişlerdir. Aile kutsal sayılmış, kız ve erkek çocukları ayırt edilmemiştir. Ataerkil bir aile yapısı olmakla birlikte anne, babadan sonra mirası, malı ve aileyi yönetme hakkına sahip olmuştur.[2062] Destanlarda anne, fedakârlığı, ataklığı temsil etmiş, eşi ya da oğlu dara düştüğünde silahlanarak yardıma gitmiştir. Kadın, erkekle kimi zaman aynı güçte kimi zaman erkekten güçlü tasvir edilebilmiştir. Bahadır kadın kahramanlar, ülkelerinin onuru için çarpışmışlardır.[2063]

İslam toplumlarında kadının, siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki, hayattaki konumunu, dini kurallar, kültürel miras, sosyal ve siyasi çevre düzenlemiştir.[2064] İslam toplumlarında erken dönemlerden itibaren şair, mutasavvıf ve âlim kadınlar yetişmiş; kadınlar, tören, kutlama, ziyaretler vesilesi ile sosyal hayata katılabilmişlerdir. Savaşlarda yaralıların tedavisi ve bakımı ile ilgilenmişlerdir.

İslamiyet'e geçiş sonrasında Türk hanedanlarında hükümdar eşleri ve

2060 Dokuyan, agm., s. 162.

2061 "Yakut Türklerinde Ayzıt, bir Tanrıçadır. Namusu temsil eder. Ayzıt, tarla, çiçek ve yeşillik perilerini alarak namuslu loğusaların yanına gider. Üç gün üç gece loğusanın başında bekler. Süt gölünden getirdiği damlayı çocuğun ağzına damlatır. Çocuğun ruhunu oluşturur. Çocuk doğduktan ve süt aldıktan sonra Ayzıt, perilerini toplar gider. Oğuz Kağan'ın ilk karısı ışıktan, ikinci karısı ağaçtan doğmuş kutsal kadınlardır. Kutup yıldızı gibi güzel, ırmak dalgası saçlı, inci gibi dişli, gülünce gök gülmekte, ağlayınca gök ağlamaktadır." Necati Gültepe, **Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm'a**, 3. Baskı, Ötüken, İstanbul Eylül 2017, s. 123, 125; Hatice Güzel Mumyakmaz, "Kadın Hakları", https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/ataturk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_2/4/index.html, Erişim Tarihi: 19.12.2021.

2062 İbrahim Tellioğlu, "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 55, Erzurum 2016, s. 213-216.

2063 Selcen Hatun, Banı Çiçek, Temirhan Kızı Kanıkey kadında güç ve bahadırlığı temsil etmektedirler. Gültepe, **age.**, s. 131-133.

2064 Ömer Faruk Harman, "Kadın", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., İstanbul 2001, C 24, s. 86.

anneleri devlet işlerinde etkin rol alabilmişlerdir. İslam hukukçuları, kadının kamu görevi yapmasına genellikle karşı çıkmamış olmasına rağmen, İslamiyetle birlikte kadınların sosyal ve siyasi hayattaki rolleri giderek azalmaya başlamıştı. Bu durum kadının annelik vazifesini aksatabileceği ve kamu görevlerinin azlığı ile de açıklanmıştı.[2065]

Tanzimat Dönemi, kadınlara arazi hukuku, cariyeliğin kaldırılması, yabancılarla evlenme gibi konularda birtakım haklar ve giyim kuşamla ilgili değişiklikler getirmişti. 1846-1847 yılındaki düzenlemeyle kız evlat, erkek evlat gibi babanın arazisine ivazsız (bedelsiz intikal) sahip olabilecekti. Arazi kız ve erkek evlat arasında eşit şekilde paylaşılabilecekti. 1858'de miri arazi, üzerinde oturma şartı aranmaksızın, ücretsiz ve eşit olarak geçebiliyordu. 1847'den itibaren esir ticaretini yasaklayan belgelere rastlanmaktadır. 1856 Paris Antlaşması ile esir ticaretinin yasaklanması, esir ticaretiyle uğraşanlara ceza verilmesi ve esirlere azadnâmelerinin verileceğine dair söz verildi. 1858'de Kız Rüştiyeleri, 1870'de Kız Öğretmen Okulları açıldı.[2066]

Tanzimat Dönemi, "şehirli kadın"ın problemlerini gündeme getirmiş, kadını topluma faydalı hale getirmek, kadın eğitimi, kadın hakları tartışılan konular arasında yer almıştı. Bu konular, Namık Kemâl, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamit, Sami Paşazade Sezai, Fatma Aliye, Nigâr Hanım gibi kimseler tarafında işlenmişti. Edebi eserlerde kadına ve kadının durumuna gösterilen ilgi, çok geçmeden gazete ve dergilere de yansıdı. İnsaniyet (1882-83), Hanımlar (1882-1883), Şükûfezâr (1883-1884), Mürüvvet (1885-1886), Parça Bohçası (1887-1888) bunlardandı.[2067]

II. Meşrutiyet Devri, bütün siyasi kargaşasına rağmen, kadın eğitiminin en çok tartışılan konulardan biri olduğu ve kadının sosyal hayattaki yerinin arttığı bir dönemdi. Darülmuallimâtta 1914'te 186 yatılı, 253 öğrenci ve öğretmen vardı. Bu sayı, 1916-1917'de 803'e, bir sonraki yıl ise 1005'e çıkmıştı. 1919'da vilayetlerdeki öğrencilerle birlikte toplam 6000 civarında öğrenci mevcuttu. Bununla birlikte İstanbul Darülmuallimât mezunları taşraya gitmediği için kız okulları öğretmen bakımından yetersiz kalıyordu.[2068]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yardım toplamak, kadın haklarını savunmak hem de eğitimlerini sağlamak amacıyla kadın cemiyetleri kurulmuştur. Bunlar arasında; İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi (1908), Teali-i Nisvan Cemi-

2065 Mehmet Akif Aydın, "İslam'da Kadın", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., İstanbul 2001, C 24, s. 91; Konuyla ilgili başka bir çalışma için bk. Bahriye Üçok, **İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**, 3. Baskı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.

2066 Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923**, 2. Baskı, Ötüken, İstanbul 2011, s. 53-73.

2067 Kurnaz, **age.**, s. 73-92; Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, 5. Baskı, Metis, İstanbul Kasım 2016, s. 60-86.

2068 Kurnaz, **age.**, s. 117.

yeti (1908), Esirgeme Derneği (1909/1912), Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1910), Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912), Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi (1912), Müdafaa-i Milliyye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (1913), Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (1913) gibi cemiyetler yer almaktadır.[2069]

Ayrıca II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Mehasin (1908), Demet (1908), Kadın (1908-1910), Musavver Kadın (1911), Kadınlar Dünyası (1913-1921),[2070] Hanımlar Âlemi (1913-1918), Seyyâle (1914), Genç Kadın (1918-1919), Türk Kadını (1918) gibi gazete ve dergiler çıkarılmıştı.[2071]

Osmanlı Devleti'nde kadının durumu, 19. yüzyıla gelene kadar genel olarak çok büyük farklılıklar göstermemiştir. Batı tesirindeki modernleşme süreci ve yapısal değişiklikler kadının durumu ve taleplerini tartışmaya açmış, basın ve dernekler yoluyla bunlar duyurulmuştu. Batıda kadın haklarının gelişimi ise, 18. yüzyılın sonu, 19. yüzyıl boyunca Batı toplumunda yaşanan bireyselleşme, özgürleşme, geleneksel yaşam biçimlerinden ayrılma, siyasi ve ekonomik dönüşümlerle başlamıştı. Kadınlar, Fransız İhtilalini başlatan Bastille ve Versailles yürüyüşlerine katılmışlar, "eşitlik", "özgürlük", "kardeşlik" sloganlarıyla hak talep etmişlerdi. Bununla birlikte kadınlar, Fransız İhtilalinden beklediklerini bulamamışlardı. Sonraki yıllarda kitlesel üretime katılan kadınlar, Sanayi İnkılabı ve kapitalizmin getirdiği meselelerle uğraşmak zorunda kalmışlardı. İşçi kadınlar, düşük ücrete, işsizliğe ve çalışma şartlarının ağırlığına; orta sınıf kadınlar ise ekonomik ve siyasi haklardan mahrum bırakılmaya karşı çıkmışlardı. Kadının toplumdaki meselelerinin tartışılması giderek kadın hareketine dönüşecekti.[2072]

7.5.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Hakları

Millî Mücadele Dönemi'nde Türk kadını kitlesel bir biçimde, miting ve gösterilere katılmış, kürsüden halka seslenmiş, cephede ve cephe gerisinde askere destek olmuştur. 15 Mayıs 1919'dan sonra İstanbul'da düzenlenen mitinglerde dinleyici ve konuşmacılar arasında kadınlar da vardı. Halide Edip, Sultan Ahmet'te içinde farklı sosyal seviyeden kadınların da bulunduğu iki yüz bin kişilik bir kalabalığa bağımsızlık yemini ettirtmişti. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ve Kadınlar Cemiyeti, bu dönemde vatan

2069 Kurnaz, **age.**, s. 155-173; Çakır, **age.**, s. 96-107.

2070 "Amacı, içeriği, faaliyetleri ve okur seviyesi ile kendilerinden önce çıkmış kadın dergilerinden farklı bir yere sahiptir. Dergi, kadın hakları mücadelesini başlatmış, Osmanlı kadınıyla ilgili önemli bilgiler vermiştir. İlk sayısında, Batılı kadınların açtığı yolda yürümek niyetinde olduklarını, kadınlık ve kadın hukuku konusunda yayın yapacaklarını açıklamıştır." Çakır, **age.**, s. 145.

2071 Kurnaz, **age.**, s. 172-192.

2072 Kurnaz, **age.**, s. 55-59.

müdafaasına destek amaçlı kurulmuştu. 19 Mayıs 1919'da Fatih Mitingi İnas Darü'l Fünunu'nun öğrencileri ve Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlenmişti. İkinci Fatih Mitinginde ise Şukufe Nihal konuşmuştu. Halide Edip ve Müfide Ferit, Millî Mücadele'ye kalemleriyle de destek olmuşlardı.[2073]

Aziziye tabyasında, Ruslara karşı mücadele ederek Vatanî Hizmet Madalyası alan Nene Hatun (Kırkgöz); Balkan Savaşlarına katılan İstiklâl Madalyası alan Kara Fatma; Güney Cephesinde Fransızlara karşı 9. Tümende gönüllü olarak müfreze komutanlığı yapan ve şehit düşen Tayyar Rahmiye; Gördes, Sındırgı, Akhisar bölgesinde eşi Halil Efe ile faaliyet gösteren ve şehit düşen Gördesli Makbule Hanım; Millî Mücadele'ye Darülfünun öğrencisi olarak destek veren istihbarat işlerinde cephe gerisinde başarı gösteren Münevver Saime Hanım; 70. Alay Komutanı Hafız Halit Beyin kızı Nezahat Onbaşı, sekiz yaşındaki kızı ile Birinci Dünya Savaşı'na ve Millî Mücadele'ye katılarak İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiş, kadınlardandı.[2074]

Türk kadını, Millî Mücadele sonrasında, siyasi, sosyal ve ekonomik haklarıyla var olabilmek için 16 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası,[2075] 7 Şubat 1924'te Türk Kadınlar Birliği'ni kurmuştu. Kadınlar Birliği, Nisan 1935'te İstanbul'da toplanan Dünya Kadınlar Kongresi'nde kadınların bütün kanuni haklarına sahip olmuş ve idealine ulaşmış olduğuna kanaat getirerek kendini fesh etmişti.[2076]

2073 C. Şahin-M. Şahin, "Osmanlı Son Dönemi ile Millî Mücadele Yıllarında Türk Kadınının, Sosyal, Siyasi ve Askerî Faaliyetleri", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2, 2013, s. 61-62.

2074 Şahin-Şahin, agm., s. 65-68.

2075 "1910'lu yıllarda Batıda "süfrajet" diye anılan kadın hakları hareketi, savaşla birlikte taleplerinin haklı olduğunu ispat etmiş oluyordu. Türkiye'de de Savaş sonrası hukukunu elde etmek için dönemin en etkin teşkilatlanma biçimi olan "fırka"yı tercih etmişlerdi. Fırka çatısı altında siyasi yapılanma ona daha geniş bir özgürlük alanı açabilirdi. Ancak Kadınlar Halk Fırkası, Ankara'nın onayını alamadı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti o sırada tüm milleti temsil edecek Halk Fırkası'na dönüşüyordu. Her ne kadar başına "kadın" sözcüğü eklense de bir başka teşkilatın bu adı kullanması uygun değildi. Kadınlara faaliyetlerini cemiyet seviyesinde sürdürmesi tavsiye edilecekti." Zafer Toprak, **Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908-1935**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., Ekim İstanbul 2016, s. 461.

2076 Belkıs Konan, "Türk Kadının Siyasi Haklarını Kazanma Süreci", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 60 (1), 2011,s. 166. Nezihe Muhittin tarafından kurulan Kadınlar Birliği, kadını fikrî ve içtimai sahada yükseltmeyi plânlıyordu. Birliğe kadınlığı yükseltmek isteyen her Türk ve Müslüman üye olabilirdi. Kadınlar Halk Fırkası yerine kurulan Kadın Birliği, önce Kadın Yolu, daha sonra Türk Kadın Yolu'nu yayımladı. Anadolu'dan İstanbul'a okumaya gelen kızlara yardım elini uzattı. Fakir ve kimsesiz öğrencilere yardım etti. Kadının siyasi beklentilerini daima savundu. 1927'de Tüzüğüne, "siyasî hakların sağlanması" hedefini koydu. 1927 Seçimlerine katılmak istedi. Anayasa'da seçime katılacakların erkek olması istenildiği için seçime katılamadılar. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilişinin ardından, İstanbul'da 18-24 Nisan 1935'te toplanan Uluslararası Kongre'den on gün

Bununla birlikte, Türk milletinin bir ferdi ya da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir vatandaşı olarak kadınların hukuki ve siyasi varlıkları hemen düşünülememişti. 3 Nisan 1923'te İntihâb-ı Mebusân Kanunu, kadınlar göz ardı edilerek aşağıdaki şekilde düzenlenmişti:

Madde 1: Büyük Millet Meclisi'nin azası, Türkiye Devleti halkından her 20.000 nüfusu zükûrda (erkek) bir nefer olmak üzere intihap olunur (seçilir).

Madde 2: On sekiz yaşını ikmâl eden her fert zükûr intihap etmek hakkını haizdir.

Madde 5: Bir nahiye dâhilinde nüfusu zükûrdan her 200 kişi için bir müntehib-i sânî (ikinci seçmen) intihap olunur.[2077]

Bu düzenleme yapılırken, "Mecliste seçmen nüfusuna kadınlar dâhil edilsin mi?" tartışmaları yaşanmıştı. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, kadınların bu nüfus sayımında yer almalarını istiyor, "Kadınlara seçilme hakkını verin demiyorum" şeklinde açıklama yapıyor, kendisine yüksek bir reaksiyon gösteriliyordu. Aynı tartışmalarda bu hakkın verilmesi gereken değil alınması gereken bir hak olduğu belirtiliyordu.[2078]

1924'te, Anayasa çalışmaları yapılırken *Meclis'te 18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili olabileceği* cümlesi tepkilere yol açmıştı. Celâl Nuri Bey, bu tanımdan sadece erkeklerin anlaşılmasını istemiş, Recep Bey ve Yahyâ Kemal Bey, maddenin; "30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'ün milletvekili seçilmek salahiyetine sahiptir" şeklinde düzenlenmesini istemiş fakat önerge reddedilmişti. 3 Nisan 1924'te Milletvekili Seçim Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi görüşmeleri sırasında durum yine kadınların aleyhine gelişmiş, kadınlar, 1923, 1927 ve 1931 seçimlerine katılamamışlardı.[2079]

1924'te Tevhid-i Tedrisât Kanunu ile her iki cins eşit eğitim hakkından yararlanma hakkı kazanmış,[2080] 17 Şubat 1926 tarih ve 743 Kanun Numarası ile yayımlanan Türk Medeni Kanunu ile tek eşlilik kabul edilmiştir. İsviçre Medeni Kanunu'ndan alınan Kanun ile resmî nikah zorunlu hale getirilmiş,

sonra Cumhuriyet idaresinin otoriteyi tek elde temsil etme düşüncesinin ardından kendini fesh etme kararı aldı. 1935'te İstanbul'da On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi yapılmış, barış ve silahsızlanma meselelerini ele almıştı. Bu durum hem Anglosakson çevreleri kaygılandırmış, hem Almanya ve İtalya karşısında Ankara'yı zor durumda bırakmıştı. Toprak'a göre, bu durum Birliğin kapatılması için yetmekteydi. Toprak, **age.**, s. 461, 481.

2077 "İntihâb-ı Mebusân Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevâddını Muaddil Kanun" http://tbmm.gov.tr.tutanaklar/kanunlar_kararlar/, s. 373, Erişim Tarihi: 19.12.2021.

2078 Kanun-ı Esasi'nin (1876) 65.maddesinde 50.000 erkek nüfusa bir milletvekili seçilmesi öngörülmüştü. Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler**, Yayına Haz. Arı İnan, 12. Baskı, İş Bankası Yay., Şubat 2013, s. 343.

2079 Konan, agm., s. 166-167.

2080 Reşat Genç, Haz. ve Sadeleştiren, **Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, ATAM, Ankara 1998, s. 22-27.

evlilik devlet kontrolü altına alınmıştı. Mahkemelerde şahitlik yapma, miras ve boşanma konusunda eşitlik getirmişti. Kadınlara istedikleri işte çalışabilme hakkı verilmişti. Laik bir anlayışa sahip olması sebebiyle Türkiye'de yaşayan gayrimüslimler üzerinde Patrikhane ve Konsoloslukların yargı yetkileri sona ermişti.[2081]

1927 Seçimlerine kadınların da katılması yönünde, Kadınlar Birliği'nin çabası ve basında tartışmalar olmakla birlikte Anayasa, bu duruma müsaade etmiyordu. Üstelik 1924'te kadınların siyasi haklarından yana tavır koyan Recep Bey [Peker], Millî Müdafaa Vekili sıfatıyla, Türk vatanıyla ilgili olmanın bir başka cephesi olarak kadınları askerliğe davet ediyordu.[2082]

Afet Hanım, 1930'da Musiki Muallim Mektebinde Tarih ve Yurt Bilgisi derslerini okutmaktaydı. Kız ve erkek öğrencilere vatandaşlık hakları hakkında tatbikat yaptırıyordu. Erkek öğrenciler kanunlara atıfla tatbikata kızların katılımına itiraz ediyordu. Afet Hanım, bu durumu Mustafa Kemal Paşa'ya anlatıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında Belediye Kanunu'nun değişimi konuşulurken, kadınların seçime katılımını savunanlarla, muhalefet edenler vardı. Bunlara karşı Afet Hanım, hazırlık yapmış, dünya kadınlarının durumunu değerlendirmiş ve Türk Ocağında Mustafa Kemal Paşa'nın hazır bulunduğu bir toplantıda sunmuştu.[2083]

3 Nisan 1930, Perşembe günü, Türk Ocağı Merkezinde, Afet Hanım, kadınların intihap (seçme seçilme) haklarına dair bir konferans vermişti. *İntihabın hak olduğu nazariyesi, millî hâkimiyetin ifadesidir, millî hâkimiyet istisnasız, vatandaşların umumî heyetindedir... Millî hâkimiyetin cinsiyet farkı gözetmeksizin milletin bütün azasına ait olduğunda elbette şüpheye mahal yoktur... Kadın intihap etmek hakkını ihraz etmelidir: Çünkü, demokrasinin mantığı bunu icap ettirir. Çünkü kadının müdafaa edeceği menfaatler vardır. Çünkü kadının cemiyete ifa edeceği vazifeler vardır. Çünkü, kadının siyasî haklarını tatbik etmesi kendisi için faydalıdır... Cumhuriyetimizin politika rejimi müsavat prensibine istinat eder...Kadın niçin bu müsavattan hariç tu-*

2081 "Türk Medeni Kanunu", **Resmî Gazete**, 4.4.1926, S 339; **Düstur Üçüncü Tertip**, C 7, s. 237.

2082 Toprak, **age.**, s. 466-467.

2083 İnan, **age.**, s. 347. *Mustafa Kemâl daha erken tarihlerde kadının gelişimi ve eğitimini çeşitli sözlerle desteklemiş, teşvik etmişti. Bir toplum, cinsinden yalnız birini yeni gerekleri edinmesiyle yetinirse, o toplum yarıdan fazla güçsüzlük içinde kalır. Bir millet, ilerlemek ve medenileşmek isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim toplumumuzun, başarı görememesinin sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan doğmaktadır... Bizim toplumumuz için ilim ve fen gerekli ise bunları aynı derecede hem erkek hem kadınlarımızın edinmeleri lazımdır...* demiştir. Utkan Kocatürk Haz., **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, ATAM, Ankara 1999, s. 115. Hatice Güzel Mumyakmaz, "Kadın Hakları", https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/ataturk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_2/4/index.html, Erişim Tarihi: 19.12.2021.

tulsun?...Millî say ve gayrette kadının hissesini hor görmek hakkı kimseye verilmemiştir. Türk Kadının Belediye intihaplarına iştirak hakkının tanınması, teşriî Meclise aza intihap etmek ve intihap olunmak hakkının yakın zamanda tasdik ve tatbik olunacağına şüphesiz, mesut bir mukaddemdir. Türk kadınlarına, çoktan çok layık olduğu bu siyasî hakkını vermek tabiatıyla mazinin istibdat idarelerinden beklenemezdi; fakat demokrat Türk Cumhuriyeti'nin bu hususta da faziletli şiarının yüksek eserini görmek, elbette lüzumundan fazla gecikmeyecektir...[2084] Dinleyicilerin arasında Mustafa Kemal de vardı ve bu fikrin kamuoyuna yansımasını sağlamıştı. Afet Hanımın 1930'da "İntihap" namıyla çıkardığı kitap bu fikirleri savunuyordu. Mustafa Kemal, konuyu devlet adamları, aydınlar ve hukukçular arasında olgunlaştırmak istemişti.[2085]

İlk defa olarak kadınların siyasi haklarından söz eden Belediye Kanun Tasarısı değişikliği, Dâhiliye Vekili Şükrü Bey [Kaya] tarafından verilmişti. Hükûmetin hazırladığı ilk tasarıda kadının siyasi haklarından söz edilmemişti. Şükrü Bey tasarıda, Türk Kadını Millî Mücadele'de erkeği ile omuz omuza mücadele etti. Kadınların, yakın zamanda yasama meclislerinde yerlerini alacaklarına şüphe yoktur, diyordu. Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu da kadınların gelecekte milletvekili seçimlerine katılacaklarını ifade etmişti.[2086]

3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunun 23. maddesine göre, oy sahibi olabilmenin şartları arasında, "Türk olmak, intihap başlamadan evvel lâakal (en az) altı aydan beri beldede ikamet etmekte olduğunu vesâik ile ispat etmek, 18 yaşını bitirmiş olmak.." yer alıyordu. Kanunun 24. maddesine göre, Belediye Meclisine üye seçilmek için, "Türk olmak, 23. maddenin 2. fıkrasındaki evsâfı haiz bulunmak (İntihap başlamadan evvel lâakal altı aydan beri beldede ikamet etmekte olduğunu vesâik ile ispat etmek), 25 yaşını bitirmiş olmak…" gerekti.[2087]

Belediye Seçimlerinde kadınların haklarının Mecliste oylanması üzerine Türk Kadınlar Birliği 11 Nisan 1930'da Sultan Ahmet Meydanında miting düzenlemişti.[2088] 5 Ekim 1930'da gerçekleşen Belediye Seçimlerinde Artvin

2084 Toprak, **age.**, s. 454-458.

2085 İnan, **age.**, s. 347.

2086 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 3, C 17, İ 37, 20.3.1930, s. 24-26; Hikmet Çolak, "Türk Toplumunda Demokrasi ve Yerel Yönetimlerin Tarihsel Gelişimi Bağlamında 1580 Sayılı Belediye Kanunu Yasama Müzakereleri" **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 49, Bahar 2012, s. 47.

2087 **Belediye Kanunu**, Kabul Tarihi: 3.4.1930; Kanun No: 1580; **Resmî Gazete**, 14.04.1930, S 8826; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 3, C 17, İ 37, 20.3.1930, s. 31; "Belediye Kanunu Çıktı", **Cumhuriyet**, 4.4.1930, s. 1.

2088 Cemile Burcu Kartal, "Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, Y 2, S 3, s. 176; "Kadınlar Bugün Miting Yapıyor", **Cumhuriyet**, 11.04.1930,

Yusufeli Kılıçkaya Belediye Başkanı Sadiye Hanım, Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı oldu. 1930 Belediye Seçimlerinde pek çok yerleşim yerinde kadınlar Belediye Meclislerine üye olarak girmişlerdi.[2089]

Ardından 18 Mart 1924 tarihli ve 442 Kanun Numaralı Köy Kanununda (20 ve 30. maddeler) 26 Ekim 1933'te yapılan değişiklik ile kadınlara köy ihtiyar meclisi ve muhtarı seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı getirilmiştir. Köy Kanunu'nun 20. maddesine göre; "Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. 24. maddeye göre; *Köyde köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeye hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği, derler. Köy Muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı, ihtiyar meclisinin başıdır* denilmekteydi.[2090]

Dâhiliye Vekili ve Muğla Mebusu Şükrü Bey, Kanun değişikliğini Mecliste şu sözlerle açıklıyordu: *...Kendisi evimizin müdürüdür. Köyde de köy iktisadiyâtının müdürü odur. Herhangi bir köye giderseniz en evvel karşınıza köyün iktisadiyâtını idare edenin kadın olduğunu görürüsünüz. Ona köyde muhtar olmak ve muhtar intihap etmek hakkını vermekle kendisine karşı bir şükran eseri göstermiyoruz. Kendisinin zaten ve tabiaten haiz olduğu hakkını kanunen ifade etmiş oluyoruz. Bu Köy Kanunu hakkında göstereceğimiz alaka Türk kadını için şurada diktiğimiz abideden daha güzel, daha insani bir abide olacaktır. Kanunun heyet-i umumiyesi, Türk kadınına köylerde de haklarını veren bir kanundur.*

İkinci oturumda konuşan Recep Bey [Peker], Kanunu şu sözlerle desteklemişti: *...İçinde yaşadığımız Cumhuriyet devrinde Türk kadını, bütün vatandaşların sahip olduğu kanunî hak ve hürriyetlerin kendisine verdiği imkân yollarından bu tesiri daha çok belli, daha ziyade izhar edecek vaziyete gelmişti. ...Belediye İntihâbâtında Türk kadınına şehir ve kasabalarda reye iştirak haklarını kendilerine vermek suretiyle iki, iki buçuk milyon kadar vatandaşın şehirlerin idarî ve siyasî hayatında tesirlerini tanımıştık. Bu kanunu kabul ettiğimiz takdirde, küsuratı nazar-ı itibara almamak şartıyla yuvarlak olarak beş milyon Türk vatandaşı kadının idarî ve siyasî nüfuzunu bulunduğu sahada kullanabilmesini temin etmiş oluyoruz. Bu itibarla Onuncu Cumhuriyet Bayramına girdiğimiz gün hükûmetin yerinde yaptığı teklif heyet-i celilenizin de tasvibiyle kanuniyet kesb edecek olursa Türkiye'de Türk kadınlığı*

s. 1.

2089 Nuray Ertürk Keskin, "Kadınların Siyasal Haklarında İlk Aşama: 3 Nisan 1930-Belediye Seçimlerinde Seçme ve Seçilme Hakkı", **academia.edu.**, Erişim Tarihi: 8.4.2018; Cemile Burcu Kartal, "Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, Y 2, S 3, s. 165-197; Kartal, **age.**, s. 176, 178.

2090 "442 Sayılı Köy Kanunu'nun 20. ve 30. maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun", **Resmî Gazete**, Kanun No: 2329, Kabul Tarihi: 26.10.1933.

için büyük bir iş yapılmış ve inkılâp namına bu yolda büyük safha atlatılmış olacaktır.[2091]

1933 yılı sonlarında kadınlar köy ihtiyar heyetleri seçimlerine katılmışlardı. Aydın ili Germencik nahiyesine bağlı, Karaağaçlı köyünde seçme seçilme hakkına sahip kadınlar, ihtiyar heyeti seçiminde oy kullanmışlardı.

12 Kasım 1933 tarihli muhtarlık seçimlerinde Türkiye'de ilk kadın muhtar, Aydın'da seçilmişti. Karpuzlu nahiye merkezi olan Demircidere köyünde seçimler, 6 Kasım 1933'te yapılmıştı. Köyde seçme ve seçilme hakkına sahip bütün kadın ve erkeklerin katılımıyla sekiz kişi içinde tek kadın aday Gül Hanım seçimi kazanmıştı.[2092] Gül Hanım'ın seçiminde, halk tarafından sevilip sayılması ve okuryazar olması da önemli bir faktördü. Gül Hanım, sıcak karakterli ama otoriter sözünü dinleten biriydi. Evlendikten sonra Übbül soyadını aldı.[2093]

Kadınların seçme ve seçilme hakkını alabilmesi, İsmet İnönü ve 191 arkadaşının Meclise sunduğu Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ve "İntihâb-ı Mebusân Kanunun"da değişiklik yapılması teklifi ile olabilmiştir. Teklifin gerekçesinde *..Bizim inkılâbımızın bu memlekete görülen bir çok ıslahat teşebbüslerinden en baş ayrımlarından biri, kadınlığa verdiğimiz mevkie kadın haklarını tanımakta gösterdiğimiz isabettir. Türk İnkılâbı, denildiği vakit, bunun kadının kurtuluş inkılâbı olduğu beraber söylenecektir. Şimdi almakta olduğumuz teşebbüs, bu kurtuluş istikametinin tamamlanması, neticelenmesi ve en verimli bir hâle getirilmesidir. Gelecek Büyük Millet Meclisi'nde kadın saylavlarla beraber çalışmak, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan beri, bu memlekete getirdiği feyizlerin daha çok genişlemesini daha ileri verimlerde bulunmasını temin edecektir, kanaatindeyiz. Temiz, duru, kanaatimiz budur.* demiştir.[2094]

2091 Köy Kanunu'nun 20 ve 30.maddelerinin değişmesi hakkında 17178 numaralı kanun layihası ve Dâhiliye Encümeni Mazbatası, **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 17, Devre 4, İ 7, B 26-10.1933, s. 48.

2092 Günver Güneş, "Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)**, IX/20-21, (2010 Bahar-Güz), s. 176.

2093 Ayrıca Atatürk'le mektuplaştığı, kadınların modern giyimini savunduğu, köy çocuklarının özellikle kız çocuklarının eğitimine önem verdiği, milletvekilliği teklifini kabul etmediği, süresi bittikten sonra muhtarlığa yeniden aday olmadığı anlatılmaktadır. Derya Genç Acar, **Aydın Tarihinde Kadın**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2007, s. 22, 24-25. adudspace.adu.edu.tr, Erişim Tarihi: 8.4.2018.

2094 Sevilay Özer, "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXIX, Mart 2013, S 85, s. 147; "Türk Kadınına Mebus Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi, Fırkanın Meclis Grubunda Kabul Edildi", **Cumhuriyet**, Çarşamba 5 Birinci Kânun 1934, s. 1.

5 Aralık 1934 tarih ve 2598 sayılı kanunla milletvekili seçilme hakkını elde etmiştir. 11 Aralık 1934'te Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11. maddeleri

Madde 10: Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek, her Türk mebus seçme hakkını haizdir.

Madde 11: Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.[2095]

10 Şevval 1293 (29 Ekim 1876) tarihli "İntihâb-ı Mebusân Kanunun" 2, 5, 11, 16, 23 ve 58, maddelerinde "zükur" erkek kelimesi yanına kadın kelimesi de ilave edilmiştir. Böylece iki dereceli sistemle uygulanan Seçim Kanunu'nda, seçme hakkı 18 yaşından 22'ye çıkarılmıştı. Bu onay, Türk kadınlarının gösteri yapmasına ve Meclise toplu olarak giderek teşekkür etmesine sebep olmuştu. Kadınların ilk kez oy kullandığı ve aday olabildiği TBMM seçimleri 8 Şubat 1935'te yapıldı. Bu seçimde 17 kadın milletvekili ilk defa Meclise girdi. 1936 Ara seçiminde kadın milletvekili sayısı 18'e yükseldi. Bu sayı, TBMM'deki tüm milletvekillerinin %4.5'ini oluşturuyordu.[2096] Bu oran, en yüksek temsil oranı olma özelliğini 2007 seçimlerine kadar sürdürmüştü.[2097]

1935 yılında TBMM'ye seçilen ilk kadın milletvekilleri; Emine Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Hatı Çırpan (Satı Kadın Ankara),[2098] Türkân Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Şekibe İnsel (Bursa), Hatice Özgener (Çankırı), Huriye Öniz Baha (Diyarbakır), Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benal Nevzad İstar Arıman (İzmir), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bahire Bediş Morova Ay-

2095 "İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun", **Resmî Gazete**, Kanun No: 2598, Kabul Tarihi: 5.12.1934; "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11. maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun", **Resmî Gazete**, Kanun No: 2599, Kabul Tarihi: 15.12.1934; Kemal Gözler, **Türk Anayasaları**, Bursa, Ekin Kitabevi Yay., 1999, s. 76; Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 19. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 132; Büyük Millet Meclisi, dün yaptığı tarihî toplantıda kadınların seçme ve seçilmelerini alkışlar arasında ittifakla kabul etti. Büyük Millet Meclisi dün intihabın yenilenmesine de karar verdi. Mebus İntihabı Kanunu Tadil Edildi, Tadilat Dün Akşam Hükûmetçe Vilayetlere Bildirildi ve Hazırlıkların Süratlendirilmesi İstendi. "Türk Kadını Haklarının En Büyüğünü Aldı", **Cumhuriyet**, Perşembe 6 Birinci Kânun 1934, s. 1.

2096 İnan, **age.**, s. 349-350; "Ayten Sezer, Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki İlk Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C IVX, Kasım 1998, S 42, s. 895; "Türk Ulusu Bugün Reyini Veriyor", **Cumhuriyet**, Cuma 8 Şubat 1935, s.1. İkinci Seçiciler bugün yurdun her yanında saylav seçecekler; "Saylav Seçimi Dün Bitti", **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1935, s. 1. Türk Ulusu Atatürk'ün istediği itimadı bir kere daha gösterdi. Fırka namzetleri yurdun her yerinde ittifakla seçildiler, on üç müstakil saylav da belli oldu. Seçim İstanbul'da büyük merasimle kutlandı. General Refet 290 reyle saylav seçildi.

2097 Nuray Ertürk Keskin, "Kadın Milletvekilleri 1935-2011", **academia.edu.**, Erişim Tarihi: 8.4.2018.

2098 Atatürk Satı kadını bir gezisi sırasında Zir Ovasında tanımış Türk köylü kadınının bir sembolü olarak Mebus olmasını istemişti. İnan, **age.**, s. 351.

dilek (Konya), Mihri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esma Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon)'dır. İlk kadın milletvekillerinin çoğunluğu yüksek eğitimliydi.[2099] 9'u öğretmen, 1'i doktor, 2'si çeviri işleri, 1'i yazarlık, 2'si çiftçilik yapmaktaydı. Vekillerden 1'i hayır işleri ile meşguldü. 1 yabancı dil bilen 4, 3 yabancı dil bilen 2, 2 yabancı dil bilen 2 kişi olmak üzere toplam 8 kişi dil biliyordu. Yurt dışı eğitimli olan 1 kişiydi. 1'i Millet Mektebi'nde okuma yazma öğrenirken, 1'i evinde özel eğitim almıştı. 18 kadın milletvekilinin döneminin aydın kadınları olduğu, çoğunun mesleklerini yaparken hayır işlerini de desteklediği görülmektedir. Meclis komisyonlarında eğitim ve birikimleri çerçevesinde görevlendirilmişlerdir. Konuşmaları, çoğunlukla eğitim, çocuklar ve sağlık ile ilgilidir. Atatürk ve Cumhuriyet'e minnet, şükran ifade eden konuşmalar da yapmışlardır. 7'si daha sonraki dönemde de milletvekili seçilmiştir.[2100]

TBMM'ye giren kadın milletvekillerinin sayısı, 1939 ve 1943 seçimlerinde 16, 1946 seçimlerinde ise 9 olmuştur.[2101]

7.6. Türk Parlamenterizminde Kadın Temsiliyeti (1935-1960)*

Türk kadınları ilk defa olarak 8 Şubat 1935 tarihinde milletvekilliği seçimlerine katılmış ve söz konusu seçimler sonucunda 17 kadın milletvekili seçilmiştir. Ancak 1936'da boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimde Hatice Özgener Çankırı'dan milletvekili seçilerek kadın vekil sayısı 17'den 18'e yükselmiştir. 1935-1939 yıllarını kapsayan V. Dönem TBMM'de tam olarak kadın milletvekillerinin Meclisteki temsil oranı %4.5 gibi bir duruma kavuşmuştur.[2102] 1939-1943 yılı seçimlerinde kadın temsiliyetinde bir düşüş

2099 https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/Cilt1.pdf; Sezer, agm., s. 895-898; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, 2. Baskı, İmge, Ankara 1999, s. 332.

2100 Hatice Güzel Mumyakmaz, "Kadın Temsiliyeti ve 1935 Seçimleri", **Atatürk Ansiklopedis**i, Atam, 2021.

2101 Nuray Ertürk Keskin, "Kadın Milletvekilleri 1935-2011", **academia.edu.**, Erişim Tarihi: 8.4.2018; www.tesav.org.tr/ Erişim Tarihi: 10.04.2018.

* Doç. Dr. Olcay Özkaya, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ozkaya@mku.edu.tr

2102 Özkaya Duman, " Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yüzüncü Yılında Tek ve Çok Partili Dönemde Kadın Temsiliyetinin Karşılaştırmalı Analizi (1935-1960)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 67, Güz 2020, s.375; Ayrıca Türk kadınının siyasal yaşam mücadelesi konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Ümit Akagündüz, **II.Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2015; Serpil Çakır, "Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan ve Nezihe Muhittin", **Toplumsal Tarih**, S 46, 1997, s. 10; Semra Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasi Hayata Katılım Mücadelesi", **Yasama Dergisi**, S 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008, Ankara 2008, s. 5; Funda Şahin, **Kadınların Siyasal Katılımları Çerçevesinde Kadın Meclislerinin Yerel Siyasetteki Etkinlikleri ve Üye Profilleri**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yay., Ankara